

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ

JOURNAL OF YOUNG INTELLECTUALS

e-ISSN: 2718-000X

Yıl: 5, Cilt: 5, Sayı: 2

Haziran-2024

Kitap İncelemesi

Türkiye’de Dindarlık

Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri

Bahattin Akşit - Recep Şentürk - Önder Küçükural - Kurtuluş Cengiz

İstanbul, İletişim Yayınları, 2020, 572 sayfa, ISBN-13: 978-975-05-1087-8

YAZAR

Duygu KARAKAŞ AYDIN

Dr. Erciyes Üniv, Sosyal Bilimler Enst, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı,

Din Sosyolojisi Bilim Dalı

duygukarakas9238@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5652-3260.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11530993>

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Kitap İncelemesi

Makale Geliş Tarihi: 02.04.2024

Makale Kabul Tarihi: 04.05.2024

Sayfa Aralığı: 602-611

Gündelik hayatta üzerine en çok konuşulan konulardan bir tanesi din mefhumudur. Din ve özelde dindarlık, sosyal bilimler alanında araştırmalara sık sık konu olmaktadır. İnsanların eylemleri, kararları, bakış açıları ve yaşam biçimleri bu iki alan üzerinden okunduğu zaman, kültürel ve kutsal olanla kurulan ilişkiler hakkında birçok bilgi elde edilebilir. Bu bilgiler aynı zamanda bireyin yaşadığı gerilimleri, çatışmaları ve din için ya da din uğruna nelerden vazgeçip hangi alanlarda nelerden fedakârlık yapabileceğine dair farklı bir perspektiften bakabilmeyi de sağlamaktadır. Zira Türkiye’de dindarlık konusu oldukça yaygın bir çalışma alanıdır. Bu duruma örnek olarak verilebilecek olan *Türkiye’de Dindarlık* eseri, Akşit, Şentürk, Küçükural ve Cengiz tarafından hazırlanmış ve geniş bir saha çalışması şeklinde tamamlanmıştır. 2008-2011 yılları arasında, üç yıl boyunca toplumsal ve siyasal değişimlerin hızla yaşandığı köylerde ve kentlerde, 1538 kişiyle yapılan anketlerle toplanan niceliksel verilerin yanı sıra 8 ilde (İzmir, Diyarbakır, Denizli, Trabzon, Kayseri, Adana, Erzurum, Çorum) 238 kişiyle yapılan derinlemesine görüşmelerle elde edilen niteliksel veriler toplanmıştır. Bireylerin din, ekonomi, siyaset, toplumsal cinsiyet gibi alanlarda fikirleri sorulmuş; dindarlık ekseninin içerisinde sosyal gerilimlerin aksları ve bu alanların ağırlık olarak hangi başlıklar olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Erzurum, Kayseri ve Denizli’de yapılan bu saha araştırmasının amaçları arasında öncelikle “*Türkiye’deki dinî tecrübenin hem bireysel hem de toplumsal boyutlarını anlamak*”, tarihsel ve güncel nitelikler arz eden önemli meselelere dair öngörü ve içgörü geliştirmek vardır. Daha sonra farklı halk kesimleri arasında yaşanan dindarlığın ve elit İslam - halk İslam ikiliğinin bireylerin hayatlarının hangi yönlerini nasıl etkilediğini tespit etmek gibi başlıklar vardır. Tecrübi İslam ile kitabi İslam arasındaki farkın seçkin ve halk kesimlerince nasıl yaşandığı, inanç ve ibadet boyutlarında nasıl farklılıklar içerdiği konunun açıklandığı diğer bağlamlardır. Din, kimlik, modernleşme, inanç ve ibadet, ekonomi, siyaset, toplumsal cinsiyet, dinî eğitim, kamusal alan, özel alan, başörtü gibi alt başlıklara da odaklanan çalışma, önsöz ve dokuz bölümden oluşmaktadır.

Dindarlık, çok geniş bir kavramdır. Nasıl tanımlanacağı hususunda ortak bir kanaate varılamamış olsa da, dindarlık dar anlamda bireyin inanç ve ibadet boyutunu gösteren bir ölçüttür. Geniş anlamda ise bireyin gündelik pratiklerinden siyasi görüşüne, dünyaya bakış açısından kimlik kalıplarına, değer yargılarından fikrî söylemlerine kadar hayatının her alanına dolaylı ya da doğrudan etki eden önemli bir yönlendiricidir. *Türkiye’de Dindarlık* kitabındaki/kitabında anlatılan dindarlık olgusu, toplumsal yapının içerisinde karşımıza hangi şekillerde çıktığı birçok boyutu ile ele alınmıştır. Giriş mahiyetinde olan birinci bölümde Türkiye’de dinî ve toplumsal yapının nasıl bir düzlemde olduğu, kitabın

yazılış amacı, literatürdeki yeri ve eserin içeriğinde nelerden bahsedildiğine değinilmiştir. Böylece kitaba genel bir bakış sağlanmıştır.

Batı'da ve Türkiye'de farklı evrelerden geçerek şimdiki halini alan din ve toplum çalışmaları, güncelliğini ve çalışılabilir bir alan oluşunu yitirmiş değildir. Teorik çerçevenin çizildiği ikinci bölümde yazarlar, sosyal bilimlerde din çalışmalarının nasıl başladığını ve geliştiğini aktarmışlardır. Dinin tanımını yapan birçok yazar, filozof, sosyolog ve bilim insanı vardır. Bu tanımlamalara bakıldığı zaman hepsinin kendi içerisinde tutarlı bir arka planı, kültürel kodları, fonksiyonel özellikler taşıdığı görülmektedir. Durkheim, Marx, Freud, Spencer, Jung ve daha birçok isim dinin ne olduğu üzerine farklı tanımlamalar yapmışlardır (Akşit, Şentürk, Küçükural, & Cengiz, 2020). 1960'lı yıllardan sonra ise Amerika'da ortaya çıkan yeni dinî hareketler sonrasında, dünyada din çalışmaları farklı birer boyut kazanmıştır. 1970'li yıllara gelindiğinde kültürel din sosyolojisi alana farklı bir bakış açısı getirmiş ve dinin salt tanımlamalarının yerini, her dinin kendi sembolleriyle beraber anlaşılması ve açıklanması gerektiği fikri almıştır. Bütün bu tanımlara bakıldığı zaman din konusunda ileri sürülen görüş, dinin yok olacağı yönünde değildir. Aksine dinin farklı biçimlerde geri döneceği i ve yeni açılımlarla nasıl bir süreç olacağı konusunda yeni fikirler ortaya çıkmıştır. Zira din, müstakil bir zeminin yanı sıra toplumsal alanda da varlığını koruyan, kültürlerle farklı biçimlerde temas kuran, dinamiklerini toplumun farklı katmanlarında pratik biçimde ortaya çıkarmaktadır. Bu açıdan bakıldığı zaman Batı'da olduğu gibi Türkiye'de de din çalışmaları, çalışmanın yapıldığı dönemin konjonktürel arka planını yansıtmaktadır. Genelde ikilikler üzerine, diğer bir ifadeyle "kitabî dine" karşı "halk dinî", "geleneksele" karşı "modern", "gericiye" karşı "ilerici" gibi zıtlıkların ele alındığı çalışmalar, gerilimlerin neden ve nereden kaynaklandığını ortaya koymaya çalışmıştır. Ancak olması gereken tepkisel bir duruş sergilemek değildir. *Türkiye'de Dindarlık* eserinin araştırma sorunsalı "*Türkiye'de bugüne kadar din alanında yapılmış sınırlı sayıda çalışma, bu ikilikleri daha çok araştırma bulgusu olarak ortaya koymuş, bunlara analiz düzeyinde yaklaşmamıştır*" (Akşit, Şentürk, Küçükural, & Cengiz, 2020) şeklinde belirtilmiştir. Nitekim literatürde daha önce yapılmamış bir araştırma biçimi şeklinde yola çıkılan bu çalışma, diğer alan çalışmalarından dinamik değişim sürecinden geçen dinî ve onun arka planındaki gerilimleri ele alma ve analiz etme açısından, araştırmanın sorunsalı olarak iddia edilen tezle uyumlu bir biçimde ortaya çıkmıştır. Niceliksel ve niteliksel

araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bu eser, üçüncü bölümde de bahsedildiği üzere halk katmanları ve seçkin kesimler arasındaki gerilimleri ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Halk katmanlarında din, siyaset, ekonomik şartlar, toplumsal cinsiyet algısı ve gündelik dinî yaşam pratikleri, seçkin kesimlerin bu alanlardaki yaşam pratiklerinden oldukça farklı biçimde algılanmaktadır. Elbette bu durumun birden fazla sebebi vardır. Bu nedenleri niteliksel yöntemle keşfetmek ve ortaya çıkarmak, dindarlığı ölçerken ayrıntıları gözden kaçırmadan aktarabilmek oldukça emek isteyen bir süreci beraberinde getirmektedir. Araştırmacılar, gözlem ve inceleme yaparken din kavramının öznel olarak inşasından kimlik algısına, din eğitiminden kutsal ya da geleneksel alışkanlıktan ibaret olan birçok başlığın üzerinde durmuşlardır. Bunun sonucunda da İslam'ın gereklerini yerine getiren bir Müslüman'ın nasıl bir profile sahip olması gerektiği yönünde bazı sorular ortaya çıkmıştır. Bir Müslüman gündelik hayatın içerisinde çalışarak, insanlara ve çevresine karşı sorumluluklarını yerine getirerek mi yaşamalı yoksa inziva hayatı ve minimal bir hayatı mı benimsemeli? İşte bu noktada sadece halk ve seçkin katmanlarının karşılaştırılması değil, halkın kendi içerisinde de farklılıkların var olup olmadığı araştırmanın bir başka boyutunu göstermektedir.

Muhafazakâr ve laik dindarlar, hayata başka pencerelerden bakan farklı iki cephenin savunuculuğunu üstlenen taraftarlardır. Ancak buradaki cephe kavramı, kutuplaştırmak anlamında değil, durdukları yerden gördükleri manzarayı anlatan ve bundan başka bir dünyanın var olabileceğini kabul etmek istemeyenler şeklinde ifade edilmektedir. Toplumsal yaşam deneyimleri ve inanma biçimleri arasında Kayseri, Erzurum ve Denizli'de yapılan gözlem ve incelemelere göre bazı bulgular elde edilmiştir. Bu bulguların ele alındığı dördüncü bölümde inceleme yapılan şehirlerin önce tarihi ve kültürel değerleri anlatılmıştır. Daha sonra konuyla alakalı olarak yaşanan gerilimler görüşmelerden örnekler verilerek desteklenmiştir. Bu şehirlerden biri olan Kayseri, tarihi geleneklerini muhafaza etme noktasında çaba sarf eden ve İslami iklimin belirgin bir şekilde yaşandığı bir şehirdir. Modern dünyanın beraberinde getirdiği değişim ve dönüşümleri kendi formu içerisinde eriterek yeni yaşam biçimlerine uyum sağlayan bu şehir, dinsel inançların gündelik hayata etkisinin oldukça yoğun yaşandığı yerleşim yerlerinden bir tanesidir. Gerilimler noktasında bilimsel bilginin geçerliliği neredeyse her katmandan insan tarafından kabul edilmiştir. Kutsal olanla dünyevi olan ise birbirinden tamamen ayrı iki alan olarak değerlendirilmemektedir. Kamusal alan özel alan ikiliği

konusunda ise “erkek-kadın” ve “aile-iş hayatı” başlıkları kesin olarak ayrılmıştır (Akşit, Şentürk, Küçükural, & Cengiz, 2020, s. 128). Gelenekselliği koruyan bir yapıya sahip olan Kayseri bazı başlıklarda modern olarak nitelendirilebilir ancak bireylerin haklarına, farklılıklarına ve kararlarına saygı duyma hususunda birçok eksiklik gözlemlenmiştir. Araştırmaların yapıldığı diğer bir şehir olan Erzurum ise medreseleri ve din öğreticiliği ile dikkat çekmektedir. Yüzyıllardır din adamı yetiştiren bir şehir olma unvanına sahip olan bu şehrin seçkinleri ve halk tabakası arasında çok eskiden bu yana devam eden dinî olarak yetişme farklılıkları gözlemlenmiştir. Bu durum gerilimleri de beraberinde getirmiştir. Nitekim ilahi- dünyevi arasında bocalayan gözlemciler, toplumun dayattıkları ve kendi yapmak istedikleri arasında sıkışıp kalmışlardır. Diğer yandan köy İslam’ının yerini kent İslam’ı almadıkça ilerlemenin ve gelişmenin mümkün olmadığı konusunda da gerilimler mevcuttur. Başörtüsü hususunda da kadınlar geleneksel olanla modern olan arasında tercih yapma hakkına sahip değillerdir. İnanç özgürlüğünden öte dindar kesimin göstereceği tepkinin büyüklüğü, namus kavramının sadece kadınlar için geçerli olması, kadınları istemedikleri halde inancın gereğinden çok geleneğin hükümlerine göre yaşamak zorunda bırakmıştır. Kamusal ve özel alan noktasında ise kadınlar özel alanla ilişkilendirilmektedir. Kamusal alanın gerçek yüzü erkeklerdir. Araştırma kapsamında ele alınan diğer bir şehir olan Denizli, gerilimlerini Erzurum ve Kayseri’den farklı derecelerde yaşamaktadır. Bu şehirde genel olarak gündelik hayatta çağdaş değerlerle dinsel değerler arasında bir çatışma olduğu için halk tabakası ve seçkin tabaka arasında bir kopuş meydana gelmiştir. Din konusunda ise modernleşme ile geleneksel arasında girift bir ilişki olmasına rağmen çoğu zaman din, modernliğin getirdiği sorunlarla baş etme yöntemi olarak kullanılmıştır. Dine diğer şehirlerde de olduğu gibi kurtarıcı bir rol yüklenmiştir. Diğer taraftan şehrin kimlik oluşumunda farklılıklara sebep olan tüketim kültürü geleneksel ve modern olarak değil, sınıfsal ayrışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyo-ekonomik temelli ayrışmalara neden olan metalaşma ve ticarileşme süreci, Denizli’de bazı kesimleri hızla zengin ederken bu kesimlerin dinî yaşam alanlarının da etkilenmesine sebep olmuştur. Kimlik geriliminin araştırmalar temelindeki sonucunda görüşmeciler kendilerini vatandaş olarak değerlendirirken kendi gibi olmayanları “öteki” olarak nitelendirmişlerdir. İslam’ın gündelik hayatın her alanında neredeyse hâkim olduğu gözlenen Denizli’de kadınların başörtü konusu da diğer bir gerilim konusudur. Dinî ritüellerin gerçekleştiği mekânlar -örneğin cami- dinî kulaktan

dolma bilgilerle yaşayan eğitim seviyesi düşük insanlara oranla eğitim seviyesi yüksek insanlar arasında tercih edilmemektedir. Kamusal alan özel alan hususunda ise araştırmacılar yaptıkları görüşmelerde birbirinden farklı bakış açlarına ulaşmışlardır. Bir yandan kamusal alanda dinin yaşanmasının ve görünür olmasının Cumhuriyetçiliği gerileteceğini düşünenler diğer yanda ise herkesin Müslümanlığın gereklerine göre yaşama hakkına sahip olduğunu düşünenler vardır. Her ne kadar modern bir şehir olarak nitelense de Denizlili kadınların kamusal alana katılsalar da ekonomik olarak özgürlük elde edip güçlenseler de geleneksel rolün dışına çıkmak konusunda tereddütlü oldukları gözlemlenmiştir (Akşit, Şentürk, Küçükural, & Cengiz, 2020, s. 186).

Kutsal ve dünyevi olan arasındaki gerilim günümüzde birçok çalışmanın konusu olmuştur. Din ve inanç gibi kendine özgü kavramlar toplumun farklı kesimlerinde farklı şekilde tanımlanmaktadır. *Türkiye'de Dindarlık* kitabının 8 ilde halkla yapılan derinlemesine görüşmelere dair bulguların verildiği beşinci bölümde inanç, ibadet, ekonomi, siyaset ve toplumsal cinsiyet alanlarında yaşanan gerilimlerin neler olduğuna değinilmiştir. İnanç noktasında akseden gerilimlerden bir tanesi kamusal ve özel alan gerilimidir. Bu durumla ilgili farklı yaklaşımlardan söz edilebilir:

1. *Kamusal alan tamamen inanca göre düzenlenmeli (dinsel yaklaşım)*
2. *Din sadece özel alanda kalmalı (seküler yaklaşım)*
3. *Kamusal ve özel alanlar kısmen inanca kısmen de toplumsal kurallara göre düzenlenmeli (liberal yaklaşım)* (Akşit, Şentürk, Küçükural, & Cengiz, 2020, s. 210)

Bu üç yaklaşıma yaklaşımı her şehirden ve farklı sınıfsal kesimlerden destekleyenler çıkmıştır. İnanç hususunda kutsal metin-gündelik pratik gerilimi göze çarpan diğer bir noktadır. Görüşmelerde gerilim olarak değerlendirilen diğer bir başlık ise bilimsel bilgi ve dinsel bilgi gerilimidir. Bu konuda görüşmelerden elde edilen bulgulara göre yorumlar üç başlıkta sınıflandırılmıştır:

1. *Din ve bilim çatışmaz. Her şey Kuran'dadır. Her şey Allah'ın iradesiyle belirlenir (külli irade-metafizik)*
2. *Din ve bilim çatışır. Doğruyu insan akli bulur (cüzi irade-rasyonalite)*
3. *Bazen külli irade bazen cüzi irade geçerlidir* (Akşit, Şentürk, Küçükural, & Cengiz, 2020, s. 222)

İbadet konusundaki gerilimler genel olarak kamusal alan-özel alan, türbe ve yatır ziyaretleri, dua, cemaat ve tarikatlara yaklaşımlar, bid'at, gerçek İslam'ın ne olduğu gibi başlıklar altında incelenmiştir. Görüşmecilerden bazıları ibadetin yerinin ve zamanının ayrı olması gerektiğini ileri sürerken bazıları ise hayatın her alanında her anında ibadetin var olması gerektiği dile getirmişlerdir. Bunun en belirgin örneği Ramazan ayı geldiği zaman birçok alanda davranışların ve tavırların değişmesi olarak gösterilmektedir. Bu noktada kutsal ve dünyevi olan arasındaki gerilim, kişinin ibadet konusunu hayatının neresinde konumlandığı noktasında farklılaşmaktadır. İbadet kimisine göre çalışmak fiilinin içerisinde var olurken kimisine göre namazı, orucu, zekâtı aksatmamaktır. Zira ibadet konusunda gerilimler olsa da görüşmecilerin geneli dinî duyarlılığın gözetilmesi noktasında olumlu yaklaşım sergilemişlerdir. Cemaatler ve tarikatlar konusunda ise Allah'a ulaşmanın birçok farklı yolu olduğunu ileri sürerek bunların kaçınılmaz olduğunu belirten görüşmeciler vardır. Türbe ve yatır ziyaretinin popülerliğini yitirmediği göz önünde bulundurulduğunda, yaşanan İslam'ın kitabî İslam'a karşı canlılığını devam ettirdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Araştırmanın ekonomi-din ilişkisi bağlamında incelediği kutsal dünyevi ayrımı ise insanların ekonomik faaliyetleri yürütürken gündelik hayatın içerisinde din ve ibadetleri nereye koyduğu ve dinin bir motivasyon kaynağı olup olmadığıdır diğer bir gerilim konusudur. Bu noktada görüşmecilere yöneltilen sorular şu şekildedir:

1. Çalışmak ve para kazanmanın nihai amacının ne sizce?
2. Niye çalışıyorsunuz?
3. Sizce işteki başarıda dinî inancın bir etkisi var mı?
4. Dindar olmak işte başarı sağlar mı?
5. Din ekonomik ilişkilerinizde bir rol oynuyor mu?
6. Daha dindar ya da az dindar olsaydınız iş yaşamınız farklı olur muydu? (Akşit, Şentürk, Küçükural, & Cengiz, 2020, s. 283)

Bu sorular görüşülen kişilerin kutsal olanla nasıl ilişki kurduklarını ortaya çıkarmak üzere görüşmecilere sorulmuştur. Ekonomik ilişkilerin bireysel olan tarafının dışında ekonomik davranışları belirleyen dinamiklerin dinsel olup olmadığı konusunda da bazı sorular yöneltilmiştir. Alışveriş yaparken iş ilişkisi içerisinde bulunduğu kişinin dindar olup olmadığını, alışveriş yaptığı firmanın sahibinin dinî tercihlerine önemseyip

önemsemediği noktasında insanların fikirleri alınmıştır. Alışveriş yaparken daha doğrusu ekonomik ilişkiler kurulurken dinî motivasyonlar kimi görüşmecilerde ön plana çıkarken kimi görüşmecilerde ise herhangi bir gereklilik olarak görülmemektedir. Ekonomi konusunda aşırı dindar olanlar ve dindar olmayanlar bu konuda fazla hassasiyet gösterirken bu süreci gerilimsiz olarak yaşayanlar iki farklı uçta kararsız kalmışlardır. Siyaset-din ilişkisinde de birçok konuda gerilimlerin olduğu bilinmektedir. İnsanlar birçok karar verirken dinî arka planı göz ardı etmeden hareket etmektedirler. Dindarlık, sosyo-ekonomik statüler, siyasi görüşler, gündelik hayat pratikleri gibi birçok alanda bireyin karar mekanizmasına önemli ölçüde etkilemektedir.

Türkiye'de ekonomi, siyaset, toplumsal cinsiyet, gündelik hayat pratikleri, eğitim gibi birçok konu çoğu zaman din ile bağdaştırılarak açıklanmıştır. Çünkü hiçbir zaman din, kamusal alanın tamamen dışına çıkmamıştır. Din her ne kadar bireysel olarak yaşansa da modern dönem bireylere bunu dayatsa da asıl dinamiklerini hiçbir zaman yitirmemiştir. Bu konu ile ilgili altıncı bölümde din ve din eğitimi ele alan yazarlar halk ve seçkin tabakasında din eğitimi ile ilgili görüşleri ve gerilimleri aktarmışlardır. Farklı illerde yapılan derinlemesine görüşmelerde dinî eğitim konusunun temelleri, dinî eğitimin nereden alınması gerektiği, devlet kurumlarını ya da dinî grupları tercih etme sebepleri üzerinde durulmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye'de dinî eğitimin verildiği ve bilgi edinilen resmi devlet kurumudur. Bunun yanında zorunlu din dersleri, imam hatip liseleri de dinî eğitim alınan diğer kurumlar olarak sıralanabilir. İmam hatip liseleri ile ilgili olumlu ve olumsuz birçok görüş bildiren görüşmeciler, dinî eğitimin alınması için bunun gerçekten zorunlu olup olmadığını tartışmaktadırlar. Dikkat edilmesi gereken diğer bir husus ise zorunlu din dersi, laiklik konusu ile hep aynı cümle içerisinde geçmektedir. Netice olarak da din dersinin dindar kesimce zorunlu olması bir sorun oluşturmazken; kendinî laik olarak tanımlayan kesimde bunun bir dayatma olduğu dile getirilmiştir. Cumhuriyet dönemi ile beraber her zaman tartışılan bir konu olan dinî eğitim ve öğretim konusunda din dersinin zorunlu olması, Diyanet İşleri Başkanlığının görevleri, resmi kuran kursları, imam hatip liseleri, üzerine konuşulmaya devam edilen hususlar olacaktır. Resmî olanın dışında dinî eğitim verilen özel kurumlar olarak Türkiye'de ilk olarak aile ve toplumsal çevre gelmektedir. Daha sonra dinî gruplar, sohbetler, toplantılar olarak sayılabilen dinî eğitim veren özel kurumlar ve yerler yani tarikatlar, cemaatler gibi dinî grupların da okul gibi algılanması gerektiğini ileri süren görüşler mevcuttur. Burada

önemli olan eğitimin özellikle dinî eğitimin okula gidilerek mi öğrenilmesi gerektiği yoksa zorunlu olmayan bir şekilde gönüllü olarak öğrenilmesi gerektiği noktasında bir çıkmaza girilmiş olmasıdır. Ancak Türkiye'de şu bir gerçektir ki dinî grupların dinî eğitim verme konusundaki etkinlikleri küçümsenemeyecek kadar fazladır. Bu sayılanların dışında medya araçları ve kanaat önderlerinin de dinî eğitim ve ibadetler konusundaki yönlendiricilikleri de en az kamusal alandaki din eğitimi kadar etkilidir.

Toplumsal yapı ve din konusunda halk ve seçkinler arasında bazı farklılıklar vardır. Halk dindarlığı kendinî daha çok geleneksel bir arka plana yaslarken, seçkin/elit dindarlığı modern hayatın getirdiği yeniliklere uyum sağlayarak ya da bu değişimleri yeniden dönüştürerek yaşanan bir dindarlığı karşılamaktadır. *Türkiye'de Dindarlık* kitabının yedinci bölümünde halk ile seçkinlerin dindarlığı arasındaki fark, gerilimlerin üstesinden nasıl gelinmesi gerektiği konusunda takınılan tavırlar üzerinden açıklanmıştır. Kutsal ve dünyevi olanın arasında herhangi bir gerilim olduğunda yine bu gerilimi İslam'ın içinden kurallar ve emirlerle aşmaya çalışıldığı ulaşılan bir sonuçtur. Hak ve seçkin görüşmelerinde, seçkinlere göre aslında bu gerilimlere gerek olmadığını ileri sürmeleri dikkat çekmektedir. Halk dindarlığının aksine seçkin dindarlığında İslam dinî günümüzdeki koşullara ve şartlara uygun olan ve bunu kontrol altında tutan bir dindir. Bu nedenle herhangi bir gerilime gerek yoktur. Seçkinlerle yapılan görüşmede kamusal alan ve özel alan gerilimi dinî pratikler ve sembollerin toplumsal alanda ve gündelik hayatta nasıl yaşandığı ve tartışıldığı üzerinden değerlendirilmiştir. Seçkin İslami çevreye göre İslam dinî bireysellikten çok toplumsal alanda diğer insanlarla beraber sürdürülmesi gereken bir din olarak insanlığa gelmiştir ancak bunun istismar edildiği durumlar siyasi arka plana sahip olduğu zaman eleştirilen önemli başlıklardan biri olmuştur (Akşit, Şentürk, Küçükural, & Cengiz, 2020, s. 478). Dinsel bilgi ile bilimsel bilgi gerilimi söz konusu olduğunda ise gerek halk görüşmelerinde gerekse seçkin görüşmelerinde din ve bilim arasında herhangi bir çelişki ya da gerilim olmadığı vurgulanmak istenen bir noktadır. Bilimin dinî desteklediği ve ulaştığı sonuçları dinin zamanla doğruladığı yönündeki fikirler ağırlıktadır. Modern ile geleneksel olan arasındaki gerilim kentlilikle ve köylülükle ilişkilendirilmektedir. Gerilimlerin geneline bakıldığı zaman İslami seçkinler gerilimlere halk katmanındaki kadar duygusal yaklaşmamışlardır. Rasyonel çözümlerle birçok gerilimin aşılacağı konusunda seçkin kesimin birçok yorumu da halk dindarlığı noktasında birbirinden farklılaştığını göstermektedir. Ulaşılan bu sonuçların

genel analizlerinin yapıldığı ve görüşmecilerin demografik özelliklerinin, siyasi eğilimlerinin, ekonomik durumlarının değerlendirildiği sekizinci bölümde, örneklemin nasıl seçildiği ve niceliksel araştırma bulguları tüm detaylarıyla mevcuttur. İleriye dönük önerilerin ve beklentilerin maddeler halinde verildiği dokuzuncu ve son bölümde, çalışmanın temelini oluşturan kavramlar ve gerilimler özet şeklinde ele alınmıştır. Bu eserin oluşturulması sürecinde yaşanan zorluklar incelendiğinde ve ulaşılmak istenilen hedefe başarıyla ulaşıldığı görüldüğünde takdirlerin en büyüğünü hak ettiğini belirtmek gerekir. Alana olan katkısı da belirtilmesi gereken diğer önemli bir noktadır. Özellikle dindarlık araştırmalarında başucu eseri olarak literatürdeki yerini almıştır.

KAYNAKÇA

Akşit, B., Şentürk, R., Küçükural, Ö., & Cengiz, K. (2020). *Türkiye'de Dindarlık* (3. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.